

УДК 159.923.2

Лімінальні стани як етап становлення професійної ідентичності: до постановки проблеми

Людмила Олегівна Курганська

КАНДИДАТ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК
СТАРШИЙ НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК
ЛАБОРАТОРІЇ МЕТОДОЛОГІЇ І ТЕОРІЇ ПСИХОЛОГІЇ
ІНСТИТУТУ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ
e-mail: ludtee@ukr.net

Статтю присвячено дослідженню стану наукового вивчення лімінальності як проміжного періоду переходу від нижчого етапу набуття професійної ідентичності до вищого.

Встановлено, що лімінальність та псевдолімінальність у їхньому перманентному вимірі є негативними тенденціями не лише для окремого індивіда, але й для всього суспільства, оскільки обмежують особистісний потенціал, позбавляють стимулів для розвитку, руйнують кадровий потенціал соціуму.

Вказано на необхідність розробки й впровадження науково обґрунтованих розвиваючих та підтримуючих систем ритуальності, знаковості у процесах зміни соціальних позицій особистості. У процесі підготовки професіоналів це означає створення такої системи, де кожен формальний чи неформальний ритуал / знак / символ досягнення індивіда й переходу його на новий рівень викликатиме прагнення нових, вищих досягнень.

Ключові слова: лімінальність, ідентичність, професійна ідентичність, професіоналізм, становлення.

Постановка проблеми. Політичні й економічні зміни, реформування різних сторін життя українського суспільства призводять до появи нових вимог щодо рівня професіоналізму особистості. Зростає потреба постійного розвитку форм і методів професійної підготовки фахівців та можливостей для їхньої подальшої освіти й самоосвіти.

Одне з головних завдань навчально-виховного процесу — підвищення конкурентоздатності спеціаліста — вимагає від індивіда постійного покращення своїх знань і вмінь, поглиблення професійної майстерності. З огляду на це ще більш важливою для навчальних закладів стає допомога майбутнім фахівцям у набутті професійної ідентичності, без чого неможлива реалізація особистості

як професіонала. Процес набуття професійної ідентичності — складний і тривалий, має різні етапи, елементи й форми. На нашу думку, протягом становлення особистісної ідентичності людина має змогу неодноразово пережити лімінальність — перехід від одного стану до іншого. Переживання лімінального стану передують й остаточному формуванню професійної ідентичності.

Актуальність роботи визначається тим, що лімінальні стани в процесі становлення професійної ідентичності недостатньо досліджені не лише у вітчизняній, але й у світовій науці. Наразі ми маємо змогу орієнтуватися на праці визначних представників філософії, культурології, етнології та інших галузей науки, що вивчали лімінальність у певних її проявах. Однак на нинішньому етапі розвитку психологічної науки немає досліджень, які б докладно розкривали суть перехідних станів у процесі набуття особистістю професійної ідентичності.

Мета роботи — окреслити ступінь вивченості лімінальних станів у процесі професійного становлення, можливість застосування наукових здобутків представників інших дисциплін у психології й педагогіці, визначити необхідність подальших досліджень у цьому напрямку, обґрунтувати важливість розуміння потенційних можливостей роботи з лімінальними станами у студентів середніх спеціальних та вищих навчальних закладів — майбутніх професіоналів.

Навчання у професійному навчальному закладі та виші є одним із найважливіших періодів становлення професіонала, його професійної ідентичності, тож украй важливо розуміти всі етапи й характерні особливості цього процесу й уміти працювати з ними.

Саме поняття «лімінальність» було відоме ще

з початку ХХ ст., коли його вперше використав А. ван Геннеп [4], потім його розвинув В. Тернер [20]. Важливими для розуміння концепту лімінальності й того, що відбувається з особистістю у лімінальному стані, методологічними підставами нашої роботи є дослідження Е. Берна [2], Й. Гейзінга [22], Е. Еріксона [21]. Підґрунтям для подальшої роботи за темою є також статті й монографії О. Андрощука [1], О. Бутиліної [3], С. Домнікова [5], В. Заїки [6], М. Заковоротної [7], В. Ільїна [8], В. Карпо [9], М. Кондратьєва [10], О. Конфедерат [11], О. Лісіної [13], Л. Нагорної [14], О. Сапогової [17], Р. Сапожникової [18], Р. Степаненко [19] та інших учених.

Лімінальністю називається проміжний, «пороговий», перехідний етап соціального розвитку особистості у системі суспільних відносин. Цей стан вирізняється тим, що індивід перебуває у ситуації втрати попереднього (сформованого чи не-до-сформованого) суспільного стану (становища) і, відповідно, не-отримання нової соціальної ролі. Така диспозиція особистості може бути як добровільною, усвідомленою позицією людини, що прагне через лімінальність отримати новий соціальний статус, так і вимушеною, за умов, коли соціум штучно обмежує можливості облишити лімінальний стан і набути нової, завершеної ідентичності [8, с. 5].

У психології термін «лімінальність» час від часу використовується для пояснення змін, що відбуваються в позиціях тих чи інших осіб. Лімінальні стани можуть переживати, скажімо, білінгви від народження при визначенні своєї етнічної належності, набутті власної етнічної самоідентифікації. Часто лімінальність переживають особи, що змінюють країну проживання (емігранти), політичну партію, місце роботи тощо. З огляду на це переживання лімінальності індивідами, котрі перебувають на шляху набуття професійної ідентичності, є дуже поширеним явищем.

Етимологія терміна (від лат. *limen* — поріг), який прямо вказує на кризовий, перехідний, «пороговий» етап розвитку особистості, свідчить, що таке становище не може бути тривалим і не має стати кінцевим [16]. Йдеться про певну нейтральну, міжрольову позицію. Її подолання доволі часто пов'язане з необхідністю докласти зусиль, іноді — досить значних. Також цілком можливо, що переживання лімінальності, подолання цього межового стану залежить від того, чи готова людина зазнати випробувань, можливо — навіть принижень (інколи — лише ритуальних, подеколи й реальних), як фізично, так і морально. Така природа лімінальних станів у деяких замкнутих колективах, скажімо військових, де можуть існувати (крім встановлених законодавством чи командуванням ритуалів — військової присяги, церемоній нагородження, присвоєння чергового військового звання, звільнення з військової

служби в запас) і неформальні ритуали переходу військовослужбовців з однієї статусно-вікової категорії до іншої [1, с. 6]. Здебільшого це пов'язано з позастатутними взаємовідносинами та так званою «дідівщиною», коли військовики, що прослужили більший термін, мають вищий статус. Саме у таких випадках перехід з однієї категорії до іншої передбачає тимчасову лімінальність суб'єкта.

Автором терміна «лімінальність» слід вважати А. ван Геннепа. У своїй праці «Обряди переходу» [4] він ґрунтовно розробив теоретичні положення й практично довів, що лімінальність має значну роль і для сезонних змін, і для змін індивідуального стилю життя. А. ван Геннеп вважав, що обряд переходу є важливим елементом змін будь-якого типу (місця чи країни проживання, вікової категорії, соціального статусу тощо). На думку А. ван Геннепа, процес переходу характеризується трьома фазами:

- сепарація (відділення, відчуження);
- лімінальність (інколи — маргінальність);
- інкорпорація (об'єднання з новим соціальним середовищем, набуття нового стану).

Перша фаза — сепарація — має на увазі ізоляцію індивіда від соціальних чи соціокультурних систем, у першу чергу — тих, до яких він належав. Друга фаза — лімінальність — передбачає перебування «сепарованого» індивіда в амбівалентному, проміжному стані, стані підготовки до набуття нового соціального статусу. Третя фаза — інкорпорація — процес повернення індивіда у суспільство, але вже в іншому соціальному статусі.

Для нашої роботи найцікавішою є саме друга фаза, лімінальна, з огляду на її велике значення в процесі набуття особистістю завершеної, повної ідентичності. У широкому розумінні протягом лімінальної фази індивід перебуває у стані невизначеності, відірваності від соціального оточення та певного відмежування від реальності. Згідно з А. ван Геннепом, лімінальність — це транзитна між стабільною та зміненою структурами позиція. А ритуал переходу, відповідно, можна вважати зміною по черзі «прелімінальної» (перша фаза), «лімінальної» (друга фаза) та «постлімінальної» (третя фаза) позицій [4].

Для використання в своїх дослідженнях запозичив поняття «лімінальність» у А. ван Геннепа В. Тернер, котрий уживав його для пояснення сенсу обрядів та ритуалів набуття й зміни владних повноважень, а також зміни вікової приналежності особи [20].

В. Тернера в теорії А. ван Геннепа особливо зацікавила саме лімінальна фаза, котра відділяє різні етапи життя. Для цієї фази, на думку В. Тернера, характерне не просто тимчасове відокремлення індивіда від попередньої стабільної суспільної

структури, амбівалентність статусу, але й те, що лімінальний суб'єкт на цьому етапі звільняється (чи звільняє сам себе) від необхідності дотримання законів, норм і правил. Сама суть лімінального статусу — у його амбівалентності й невизначеності. «Властивості лімінальності чи лімінальних *personae* («порогових людей»), — пише В. Тернер, — завше двоїсті, оскільки й сама лімінальність, і її носії вислизають за межі класифікацій, які зазвичай розташовують «становища» й «положення» в культурному просторі. Лімінальні істоти ні тут ні там, ні те ні се; вони — у проміжку між положеннями, приписаними і розподіленими законом, звичаєм, умовностями й церемоніалом. Тому їх двозначні й непевні властивості виражаються великою різноманітністю символів у численних суспільствах, котрі ритуалізують соціальні та культурні переходи» [20, с. 169]. Але ж виходячи з цього лімінальність постає не лише як ізоляція від стабільних соціальних структур, але так само і як потенціал для формування нових, альтернативних структур, що неодмінно слід враховувати в роботі з майбутніми професіоналами, адже у подібних станах виявляються також і «великі можливості, несподівані перспективи, скориставшись якими людина може змінити себе і своє життя у конструктивному напрямку» [6, с. 4]. З огляду на це ми маємо змогу порівнювати стан лімінального індивіда зі станом особистості у період кризи ідентичності (за Е. Еріксоном).

У психологічній науці неодноразово підкреслювалася значимість поняття лімінальності для розуміння процесів змін, що відбуваються з індивідом у певній структурі суспільних відносин. І неважливо, про який етап соціогенезу йдеться, адже ритуали переходу зберігаються до цього часу у багатьох суспільствах, навіть найбільш організованих. З погляду психології суть лімінальності полягає у підготовці особистості до певних змін. Здебільшого лімінальний стан передуює переходові до більш високого соціального статусу, тож претендент має витримати перевірку на відповідність новій ролі. Власне, іспити для студентів теж можна вважати свого роду елементами ритуалу переходу, бо ж лише після здавання іспитів студент отримує документ про те, що він є фахівцем — офіційне підтвердження від суспільства.

Схожі ритуали можна зустріти у багатьох відносно замкнених середовищах, а також у різних суспільних процесах. Наприклад, періодом лімінальності можна вважати й перебування особи у статусі кандидата в депутати, кандидата в президенти. В цей час зазначені претенденти намагаються вжитися в образ «слуги народу», показати виборцям (які, до речі, теж перебувають у лімінальному стані, оскільки вважають, що мають владу обирати поса-

дових осіб і впливати на управління державою), що дбають про їхні інтереси більше, ніж про власні.

Тут варто зазначити, що й сама лімінальність не є однорідною, бо може репрезентуватися носіями сили чи слабкості у суспільних відносинах. Так, кандидати на виборні посади є репрезентантами лімінальності сильних, що мають тимчасово «опуститися» до становища слабких (виборців, простого люду, плебсу), звісно, суто декоративно. В той же час носії лімінальності слабких (виборці) тимчасово (й теж декоративно) «піднімаються» до становища «вершителей долі держави». Цей ритуал відомий ще з часів Стародавнього Риму, коли відбувалися вибори консулів та інших посадових осіб. Якщо підходити до цього явища й цих процесів з тих позицій, які висловлював Й. Гейзінга, то тут можна побачити елементи гри, які, втім, мають ознаки чогось такого, що більше за нагальні життєві потреби і що надає певного значення чи змісту самим цим діям [22, с. 1].

Істотний вклад у вивчення лімінальності належить Е. Еріксонові [21]. Хоча у своїх дослідженнях він і не використовував цього терміна, але його робота над теорією ідентичності, особливо розробка поняття «мораторій ідентичності» («криза ідентичності»), дуже допомогли науковцям краще зрозуміти концепт лімінальності.

Оскільки у юнацькому та ранньому дорослому віці здебільшого формується певна цілісна картина ідентичності особистості, то цей період характеризується активним «пошуком себе». За словами Е. Еріксона, «цей період можна розглядати як психосоціальний мораторій, протягом якого молоді люди можуть шляхом вільного рольового експериментування знайти свою нішу в суспільстві, нішу, яка твердо визначена і точно йому відповідає» [21, с. 166].

Е. Еріксон вважав, що молодій людині для вирішення надважливого завдання набуття ідентичності потрібні допомога (спрямування) суспільства (старших), право на помилку та унормований і санкціонований соціумом час на прийняття рішення. Саме цей час, відстрочення виконання суспільних дій, є тим мораторієм, про який казав дослідник: «...Мораторій — це відстрочка, яка надається тому, хто ще не готовий прийняти відповідальність чи хотів би дати собі час на підготовку. Під психосоціальним мораторієм ми розуміємо запізнення у прийнятті на себе дорослих обов'язків, але не тільки. Цей період характеризується вибірковою поблажливістю з боку суспільства й відчайдушною безтурботністю з боку юності, та все ж він часто призводить до значних, хоч нерідко й минутих досягнень і завершується тим чи інакшим формальним підтвердженням досягнень з боку суспільства» [21, с. 167].

Потреба молоді людини пережити певний перехідний період між дитинством та дорослим життям відома ще зі стародавніх часів, що засвідчено в багатьох історичних та етнографічних джерелах. Відзначали це й науковці у своїх дослідженнях. Зокрема, етнографи й антрополози описували ритуали й обряди, пов'язані з переходом до дорослості, до іншого соціального статусу (наприклад, воїна чи годувальника). Сучасні соціологи, психологи, педагоги теж наголошують на існуванні та побутуванні багатьох ритуалів, які втратили своє первісне значення, але зберігаються у нинішніх умовах саме як ритуали, як символи. За словами Е. Берна, з плином часу обставини змінювались, багато ритуалів втратило значення як процедури, але не втратили (або набули) значення як символи лояльності [2, с. 25].

Лімінальність може зустрічатися в різних формах. Традиційно суб'єктом індивідуалізації була соціальна група чи суспільна структура, яка спонукала представника суспільства до переживання лімінальних ситуацій. Цей процес оформлювався різними зовнішніми засобами — знаками й символами, через які індивід опановував своє «Я», набував ідентичності. Одна з форм лімінальності пов'язана з життєвими ситуаціями переходу до іншої вікової категорії. Це може бути й перехід від молодшого шкільного віку (дитинства) до підліткового віку (ранньої юності), що для підлітків зазвичай буває дуже болюче й важко. Або перехід від юності до дорослого життя, криза середнього віку, вихід на пенсію тощо. У різних культурах, народній обрядовості це відображається в ритуалах життєвого циклу — обрядах, пов'язаних з народженням, дорослішанням, одруженням, смертю.

Інша форма прояву лімінальності, яка нас більше цікавить у цьому конкретному випадку, — життєві переломи, котрі індивід переживає зі зміною соціального статусу, переходом до іншої соціальної спільноти. Сюди ми можемо віднести й вступ до професійного чи вищого навчального закладу, його закінчення, здавання кваліфікаційних іспитів, отримання роботи та «посвячення» у професіонали згідно з ритуалами, що побутують серед співробітників, зміна місця роботи тощо.

Вступ до професійного або вищого навчального закладу, з одного боку, сам є наслідком перебування молоді людини у лімінальній ситуації, бо потребує визначення, розстановки пріоритетів, здійснення вибору, а з іншого — заглиблює індивіда у можливість повторного перебування у лімінальності, з її відстрочкою прийняття рішень, прагненням до нехтування законами й звичаями суспільства, нормами моралі тощо. Але весь цей період, своєю чергою, є дуже важливим етапом підготовки майбутнього професіонала до остаточного визна-

чення й набуття завершеної, сформованої професійної ідентичності. Разом з тим студентство дуже часто перебуває у становищі професійних маргіналів, що може розглядатися як стан певної відокремленості (відчуженості) молоді від майбутньої професії (а стан відокремленості, як ми вже згадували, є одним з чинників переходу). За словами О. Бутиліної, відчуженість студентства характеризує так звану природну маргінальність, тобто загальну непричетність молоді, що навчається, до соціально-професійної сфери суспільства як загалом, так і до конкретної професійної групи зокрема. Адже об'єктивно студентство перебуває протягом навчання на периферії соціально-професійної площини. Навчання у профтехучилищі або виші є засобом надбання частки професійного капіталу, збільшення якого забезпечить просування молоді у напрямку до професійної групи. Студентству певною мірою притаманні невизначеність положення, нестійкість та несформованість власного професійного статусу, оскільки те положення, що займає студентська молодь у суспільстві в цей момент, передусім обумовлено соціальним статусом їхніх батьків [3, с. 83].

Треба враховувати також і те, що сучасне життя настільки швидкоплинне, потребує настільки швидкого реагування на зміни зовнішніх умов, що у лімінальному стані можуть перебувати не лише окремі індивіди, а й цілі верстви населення чи навіть народи. Зокрема, трансформація пост-тоталітарного суспільства в демократичне, зміна командно-адміністративної планової економіки на ринкову, соціалістичної системи господарювання на капіталістичну — це все процеси, в ході яких доводиться переживати лімінальні стани.

Маємо також відрізнити маргінальність особистості (у тому числі — маргінальність професійну, яку ще необхідно досліджувати) від лімінальності, тимчасового перебування у перехідному стані, на відміну від стійкого перебування на межі або поза соціальною спільнотою, чим характеризується маргінальність. Поняття маргінальності традиційно у психології, соціології, політології використовується на означення певного (здебільшого низького, з погляду суспільства) соціального статусу, належності до меншості, котра сповідує такі цінності, веде такий спосіб життя, що відрізняються від «загальноприйнятої норми» [9, с. 38].

В сучасних умовах термін «лімінальність» часто використовується на позначення тих перехідних станів, коли домінантною є постійна невизначеність особистісних і суспільних орієнтацій, гібридність ідентичностей, так звана «оборонна свідомість», вважає Л. Нагорна [14, с. 40]. Втім, ми не можемо погодитися з твердженням авторки, що вказаний термін запропоновано послідовниками сучасного

постмодерного дискурсу, адже введено в обіг й обґрунтовано його представниками далеко не постмодерністських наукових течій. Але цілком справедливими треба визнати думки про функціонування багатьох сучасних суспільств у перманентно лімінальних станах. Відповідно, й члени таких суспільств потрапляють у пастку перманентної лімінальності, вибратися з якої буває дуже важко, особливо молодим людям [15, с. 126].

На жаль, поширений у суспільному житті й новітній феномен псевдолімінальності, який полягає у тому, що лімінальні за своєю суттю соціальні й професійні ролі не лише не забезпечують переходу індивіда до нового (підвищеного) соціального статусу, а здебільшого, навпаки, блокують цей процес. Так часто буває з випускниками професійних чи вищих навчальних закладів, які переживають лімінальний стан (навчання у ПТУ або виші, як ми вже показували вище, є однією з форм лімінальності), отримують освіту, виконують суспільні вимоги й ритуали, але не отримують підвищення статусу, на який сподівалися, бо не мають після навчання місця роботи, котре відповідало б їхньому фахові. Таким чином, лімінальний за своєю формою період отримання освіти виявляється псевдолімінальним, оскільки не призводить до очікуваного підвищення соціального статусу особистості.

Іншим прикладом може бути поширена практика прийняття фахівців на роботу з «випробувальним терміном». У наших реаліях претендент на посаду не є стажером чи практикантом (як це прийнято у зарубіжній практиці), а самостійно й у повному обсязі має виконувати професійні обов'язки відповідно до посадових функцій, але за набагато меншу платню – розраховуючи у перспективі отримати посаду та пов'язаний із нею соціальний статус. Найчастіше така «робота» закінчується відмовою «потенційного роботодавця», адже він у такому випадку отримує все, що йому потрібно: достатньо кваліфіковану й дуже дешево робочу силу, котра намагається виконувати роботу якнайкраще, і дуже невеликі фінансові витрати або й узагалі – жодних витрат. У цій ситуації претендент також переживає псевдолімінальний стан, бо не переходить на вищий щабель у соціальній ієрархії [13, с. 116]. Звісно, за таких умов особа затримується як у лімінальному стані, так і в стані кризи ідентичності, і про завершення становлення про-

фесійної ідентичності не йдеться.

Сучасні молоді люди можуть натрапити й на ще одну «пастку псевдолімінальності» з боку роботодавців, яка полягає у створенні видимості застосування практики кар'єрного зростання через використання так званих конвеєрних позицій. Так чинили великі японські корпорації другої половини ХХ ст., коли будь-хто з найвищих менеджерів компанії мав досвід роботи на всіх професійних позиціях у компанії – від простого робітника й аж до своєї поточної посади. Але вже до кінця ХХ ст. японський «корпоративний капіталізм» змінився, й навіть самі японці вже не прагнуть випускника найкращого в країні університету змушувати працювати кілька місяців біля верстата, потім кілька місяців – майстром ділянки тощо. Але це не заважає вітчизняним несумлінним роботодавцям використовувати амбіції й ідеалізм молодих фахівців, котрі прагнуть зробити кар'єру «від низів». Частіше за все ніхто не збирається цих молодих людей нікуди «просувати», їх просто перемішуватимуть з однієї низової посади на іншу в маргінальному за суттю (а не лімінальному) становищі тимчасових некваліфікованих низькооплачуваних працівників [10, с. 213].

Висновки. Зрозуміло, що перманентна лімінальність, як і псевдолімінальність, є негативними тенденціями не лише для окремого індивіда, але й для всього суспільства, бо вони обмежують особистісний потенціал, позбавляють стимулів для розвитку, руйнують кадровий запас соціуму. З іншого боку, вказані стани самі є наслідком кризи нормального розвитку суспільства, переходу його до постійної лімінальності.

Виходячи з цього, бачимо, що існує необхідність розробки й впровадження науково обґрунтованих розвиваючих та підтримуючих систем ритуальності, знаковості у процесах зміни соціальних позицій особистості. Необхідно як відстежувати «застрягання» особистості у лімінальному стані, так само й створювати умови для виникнення бажання індивіда переживати позитивні лімінальні стани для переходу до вищого соціального статусу. У процесі підготовки професіоналів це означає створення такої системи, де кожен формальний чи неформальний ритуал / знак / символ досягнення індивіда й переходу його на новий рівень викликати прагнення нових, вищих досягнень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук О. Ю. Ініціація як важіль формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності / О. Ю. Андрощук // Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України : III Всеукраїнська науково-практична конференція, Хмельницький, 19 листопада 2010 року / Державна прикордонна служба України, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2010. – С. 5–6. – (Серія: Психолого-педагогічні й філологічні науки).

2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы / Э. Берн. – Минск : ПРАМЕБ, 1992. – 384 с.
3. Бутиліна О. В. Професійна маргінальність студентів / О. В. Бутиліна // Вісник Львівського університету. – 2012. – Вип. 6. – С. 81–87. – (Серія соціологічна).
4. Геннеп А. Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов / Арнольд ван Геннеп ; [пер. с франц.]. – М. : Восточная литература ; РАН, 1999. – 198 с.
5. Домников С. Д. Хозяйство и культура : Введение в феноменологию традиционного текста / С. Д. Домников ; Рос. акад. наук, Ин-т философии. – М. : ИФ РАН, 2008. – 151 с.
6. Заїка В. М. Особливості трансформації особистості людини в ході вирішення життєвої кризи : методичні матеріали / В. М. Заїка ; [за ред. Л. Г. Перетятко ; 3-є вид., доп.]. – Полтава : Б/в, 2006. – 100 с.
7. Заковоротная М. В. Идентичность человека. Социально-философские аспекты / М. В. Заковоротная. – Ростов-на-Дону : Изд-во СКНЦВШ, 1999. – 200 с.
8. Ильин В. А. Психосоциальные аспекты проблемы лиминальности личности в контексте реформирования высшего профессионального образования / В. А. Ильин // Педагогический журнал Башкортостана. – 2007. – № 2. – С. 5–13.
9. Карпо В. Логіко-семантичний вимір поняття «маргінальність» / В. Карпо // Науковий вісник Ужгородського університету. – Ужгород : Вид-во Ужгородського національного університету «Говерла», 2009. – Випуск 11. – С. 38–42. – (Серія: Політологія, соціологія, філософія).
10. Кондратьев М. Ю. Азбука социального психолога-практика / М. Ю. Кондратьев, В. А. Ильин. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 464 с.
11. Конфедерат О. В. Отложенная интерпретация как модель и фактор экзистенциального переживания / О. В. Конфедерат // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 43, вып. 39. – С. 172–175.
12. Кучер Т. Образ лімінального персонажа (неофіта) в молодіжній культурі / Т. Кучер // Наукові записки. – 2008. – Вип. 3. – С. 44–53. – (Серія «Філософія»).
13. Лисина Е. А. К вопросу о механизмах перехода: социально-философский аспект / Е. А. Лисина // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2011. – № 7. – С. 115–120.
14. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань / Л. П. Нагорна. – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. – 272 с.
15. Парийчук А. В. Молодѣжные субкультуры как создатели новых социально-культурных практик / А. В. Парийчук // Теория и практика общественного развития. – 2011. – № 3. – С. 126–128.
16. Проективний філософський словарь : Новые термины и понятия / [под ред. Г. Л. Тульчинского, М. Н. Эпштейна]. – СПб. : Алетей, 2003. – 512 с.
17. Сапогова Е. Е. Преодоление лиминальности как способ личностного жизнестроительства / Е. Е. Сапогова // Культурно-историческая психология. – 2009. – № 1. – С. 49–56.
18. Сапожникова Р. Б. Анализ понятия «идентичность»: теоретические и методологические основания / Р. Б. Сапожникова // Вестник Томского гос. пед. ун-та – 2005. – Вып. 1 (45). – С. 13–17. – (Серия: Психология).
19. Степаненко Р. Ф. Дуализм философского и правового подходов в изучении маргинальности [Электронный ресурс] / Р. Ф. Степаненко. – Режим доступа : <http://isuvuz.ru/science/vestnik/2010/issue3/HistLow/Stepanenko.html>.
20. Тэрнер В. Символ и ритуал / В. Тэрнер. – М. : Наука, 1983. – 278 с.
21. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон ; [пер. с англ. ; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых ; 2-е изд.]. – М. : Флинта ; МПСИ ; Прогресс, 2006. – 352 с.
22. Huizinga J. Homo Ludens. A Study of the Play Element in Culture / J. Huizinga. – London ; Boston ; Henley : Routledge & Kegan Paul, 1998. – 230 p.

Курганська Л. О. Лиминальные состояния как этап становления профессиональной идентичности: к постановке проблемы.

Статья посвящена исследованию состояния научного изучения лиминальности как промежуточного периода перехода от низшего этапа приобретения профессиональной идентичности к высшему.

Установлено, что лиминальность и псевдолиминальность в перманентном измерении являются негативными тенденциями не только для отдельного индивида, но и для всего общества, поскольку ограничивают личностный потенциал, лишают стимулов для развития, разрушают кадровый потенциал социума.

Указано на необходимость разработки и внедрения научно обоснованных развивающих и поддерживающих систем ритуальности, знаковости в процессах изменения социальных позиций личности. В процессе подготовки профессионалов это означает создание такой системы, где каждый формальный или неформальный ритуал / знак / символ достигшей индивида и перехода его на новый уровень будет вызывать стремление к новым, более высоким достижениям.

Ключевые слова: лиминальность, идентичность, профессиональная идентичность, профессионализм, становление.

Kurganska Ludmyla. Liminal states as a stage of professional identity becoming: to the statement of the problem.

The article is devoted to the research of the state of scientific study of liminality, as an intermediate period of transition from the lower stage of acquisition of professional identity to the highest one.

It is set that liminality and pseudoliminality in their permanent state are negative tendencies not only for a separate individual but also for the whole society, as they limit personality potential, deprive stimuli for development, destroy skilled potential of a society.

The necessity of development and introduction of supporting systems of rituality, symbolism in the processes of change of social positions of personality were indicated. In the process of professional training it means creation of such a system, where every formal or informal ritual / sign / symbol of individual achievements and transition of him on a new level will cause aspiration to new, higher achievements.

Keywords: liminality, identity, professional identity, professionalism, becoming.